وحید عظیم‌نیا

پرونده

مردم و معادن

«جوان» وضعیت معادن و پول‌هایی را که «می‌تواند متعلق به مردم شود اما نمی‌شود» واکاوی می‌کند

تحریم مردم از بهشت معادن

به دلیل نبود شفافیت و اطلاعات جامع و دقیق درباره پهنه‌های معدنی بعضاً واگذاری معادن خارج از روال قانونی صورت می‌گیرد

یکی از سؤالات اساسی و بحق مردم «وضعیت درآمدهای حوزه معدنی» است که شورینخانه پاسخ قانع‌کننده‌ای نیز دریافت نمی‌کند. اینکه «ایران ما» با یک‌درصد جمعیت جهان، ۷درصد ذخایر معادن جهان را در اختیار داشته باشد و با حدود ۷۰نوع ماده معدنی با ذخیره بالقوه حدود ۶۰میلیارد تنی گرفتار چنین اقتصادی باشد، حتماً ریشه در «تعارض منافع» مسئولان اقتصادی ناکارآمد دارد. اینکه فلان مقام مسئول در دوران تصدی مسئولیت به دلیل رانت اطلاعاتی، ظرفیت‌ها و خلأهای موجود راه‌های دورزدن قانون را فرا بگیرد و دست روی دست بگذارد تا پسِ از اتمام دوران مسئولیت از همین مسیر در آمدزایی کند، مصداق عینی «تعارض منافع» است و یکی از حوزه‌های درگیر این بیماری کشنده، بخش معادن است. به قول دوستی بعضاً کارکنان رده‌پایین بخش معادن در بهترین نقاط تهران خانه و در لواسان و یلا دارند. دیگر حساب مسئولان ارشد! این حوزه معلوم است! بر پیرِ ما هم نمی‌گوید. جریان‌شناسی دارندگان معادن در ایران و عقبه سیاسی و مدیریتی آنها گواه متقنی بر این گزاره است. طبق قانون اساسی، معادن جزو ثروت‌های ملی و انفال محسوب می‌شوند و برداشت از آنها معمولاً به بهره‌بردار سپرده می‌شود. به این منظور، نظامی با عنوان «حقوق دولتی معادن» پیش‌بینی شده است تا سهم دولت بر اساس آن دریافت و به نفع عموم مردم هزینه شود. طبق بند «گ» ماده یک قانون اصلاح قانون معادن، «حقوق دولتی» به «سهم دولت که ناشی از استخراج، بهره‌برداری و برداشت هر واحد از ماده یا مواد معدنی است اطلاق می‌شود.» طبق ماده ۱۴ همین قانون نیز «دارنده پروانه بهره‌برداری باید درصدی از بهای ماده معدنی موضوع پروانه را به نرخ روز در سر معدن به صورت استخراج‌شده یا کانه آرایی شده یا فرآوری شده در چارچوب بودجه مصوب به تشخیص وزارت صنعت، معدن و تجارت به عنوان حقوق دولتی به این وزارتخانه پرداخت کند. ضوابط درصد یادشده با توجه به عوامل مؤثری همچون محل و موقعیت معدن، شرایط و موقعیت منطقه، میزان و نوع کانه آرایی، وضعیت ذخیره معدنی، روش استخراج، تعهدات و سود ترجیحی بهره‌بردار در آیین‌نامه اجرایی این قانون مشخص می‌شود. مطابق قانون می‌توان برای هر معدن حقوق دولتی خاص خودش را طبق شرایط تعیین کرد.

با توجه به تنوع و تکثر معادن در کشورمان، میزان حقیقی حقوق دولتی چه رقمی برآورد می‌شود و در حال حاضر چه رقمی دریافت می‌شود؟

برآوردها همانگونه که بیان شد، تابعی از عوامل مختلف است که برای هر معدن طبق شرایط تعیین می‌شود. بیشترین حقوق دولتی طبق بخشنامه وزارت صمت برای معادن سنگ‌آهن پلاسری ۱۵درصد و غیرپلاسری ۱۸درصد است. در سال ۱۴۰۱ رقم ۴۰هزارمیلیارد تومان به عنوان حقوق دولتی در بودجه پیش‌بینی شده است. در حال حاضر بین ۱۰۷ تا ۸۰درصد حقوق دولتی از معادن بزرگ مقیاس و متوسط و ۲۰درصد از معادن کوچک مقیاس اخذ می‌شود.

این تفاوت ارقام نشئت گرفته از چیست؟

در این خصوص به علت نبود وحدت رویه و فرمول مشخص برای محاسبه حقوق دولتی معادن در ایران، نهایتاً با نظر کارشناس مربوطه مصوب می‌شود. ضعف اکتشافات و به‌روز نبودن استانداردها، ضعف سیستم‌های نظارتی، محاسبه حقوق دولتی بر مبنای ماده معدنی در سر معدن، نظام‌مند نبودن تعیین قیمت پایه مواد معدنی و عدم‌بازگشت درآمد حاصل از حقوق دولتی برای توسعه بخش معدن موجب این مشکلات و بروز تعارضات شده است. تعیین میزان تنازّ معادن در نظام مهندسی انجام می‌شود و افرادی که در این قالب نقش دارند، متأسفانه حقوق خود را از معدن‌دار دریافت می‌کنند. این اولین و واضح‌ترین مصداق تعارض منافع در این چالش است. برخی مواقع در مزایده‌ها مازاد بر این ارقام توسط شرکت‌های خاص کارشناسی چندبخشی داشته باشد.

وضعیت فعلی حقوق دولتی چگونه است؟

دارنده پروانه بهره‌برداری باید درصدی از بهای ماده معدنی موضوع پروانه را به نرخ روز در چارچوب بودجه مصوب به تشخیص وزارت صنعت، معدن و تجارت به عنوان حقوق دولتی به این وزارتخانه پرداخت کند. ضوابط درصد یادشده با توجه به عوامل مؤثری همچون محل و موقعیت معدن، شرایط و موقعیت منطقه، میزان و نوع کانه آرایی، وضعیت ذخیره معدنی، روش استخراج، تعهدات و سود ترجیحی بهره‌بردار در آیین‌نامه اجرایی این قانون مشخص می‌شود. مطابق قانون می‌توان برای هر معدن حقوق دولتی خاص خودش را طبق شرایط تعیین کرد.

با توجه به تنوع و تکثر معادن در کشورمان، میزان حقیقی حقوق دولتی چه رقمی برآورد می‌شود و در حال حاضر چه رقمی دریافت می‌شود؟

برآوردها همانگونه که بیان شد، تابعی از عوامل مختلف است که برای هر معدن طبق شرایط تعیین می‌شود. بیشترین حقوق دولتی طبق بخشنامه وزارت صمت برای معادن سنگ‌آهن پلاسری ۱۵درصد و غیرپلاسری ۱۸درصد است. در سال ۱۴۰۱ رقم ۴۰هزارمیلیارد تومان به عنوان حقوق دولتی در بودجه پیش‌بینی شده است. در حال حاضر بین ۱۰۷ تا ۸۰درصد حقوق دولتی از معادن بزرگ مقیاس و متوسط و ۲۰درصد از معادن کوچک مقیاس اخذ می‌شود.

این تفاوت ارقام نشئت گرفته از چیست؟

در این خصوص به علت نبود وحدت رویه و فرمول مشخص برای محاسبه حقوق دولتی معادن در ایران، نهایتاً با نظر کارشناس مربوطه مصوب می‌شود. ضعف اکتشافات و به‌روز نبودن استانداردها، ضعف سیستم‌های نظارتی، محاسبه حقوق دولتی بر مبنای ماده معدنی در سر معدن، نظام‌مند نبودن تعیین قیمت پایه مواد معدنی و عدم‌بازگشت درآمد حاصل از حقوق دولتی برای توسعه بخش معدن موجب این مشکلات و بروز تعارضات شده است. تعیین میزان تنازّ معادن در نظام مهندسی انجام می‌شود و افرادی که در این قالب نقش دارند، متأسفانه حقوق خود را از معدن‌دار دریافت می‌کنند. این اولین و واضح‌ترین مصداق تعارض منافع در این چالش است. برخی مواقع در مزایده‌ها مازاد بر این ارقام توسط شرکت‌های خاص

ایران با سهمی حدود یک‌درصد از جمعیت جهان، دارای تنوع بالغ بر ۶۸نوع ماده معدنی است. از منظر ذخایر فلزات اساسی ایران رتبه پنج مس و رتبه ۱۰ آهن دنیا را داراست. همچنین حدود ۳درصد از ذخایر سرب و روی دنیا در ایران قرار دارد

ظرفیت معدنی ایران هم‌اکنون به روایت عدد و رقم چه وضعی دارد؟

ایران با سهمی حدود یک‌درصد از جمعیت جهان، دارای تنوع بالغ بر ۶۸نوع ماده معدنی است که در میان ۱۵قدرت معدنی جهان جای گرفته و یکی از کشورهای غنی از حیث دارایی‌های معدنی به حساب می‌آید. از منظر ذخایر فلزات اساسی ایران رتبه۵ مس و رتبه ۱۰آهن دنیا را داراست. همچنین حدود ۳درصد از ذخایر سرب و روی دنیا در ایران قرار دارد. این در حالی است که عملیات اکتشافات تفصیلی تقریباً در ۵درصد از پهنه کشور صورت گرفته و در آینده با توسعه این فعالیت‌ها شاهد کشف پهنه‌ها و محدوده‌های معدنی امیدبخش و بالطبع افزایش حجم ذخایر قطعی خواهیم بود.

آیا در صورت استفاده از ظرفیت بالقوه معدنی ایران، امکان دارد اقتصاد ایران از وابستگی به نفت به طور واقعی رها بشود؟

برای در امان ماندن از آسیب تحریم‌های ظالمانه بر اقتصاد کشور، یکی از راه‌حل‌ها جایگزینی معدن و صنایع معدنی به جای نفت است. گرچه تحقق این مسئله ممکن است زمانبر باشد، با نگاهی به دهه‌های گذشته در سال‌های پیش از انقلاب اسلامی بیشتر فعالیت‌های اکتشافی و زمین‌شناسی به وسیله بیگانگان انجام می‌گرفت و ایرانی‌ها به سبب نداشتن دانش فنی روز، نقش چندانی در این سال‌ها ایفا نمی‌کردند. با ورود فارغ‌التحصیلان معدن از دانشگاه‌های کشور به این صنعت و همزمان با تأسیس سازمان زمین‌شناسی، بخش معدن کشور در دست متخصصان داخلی قرار گرفت. به رغم فعالیت‌های صورت‌گرفته در حوزه‌هایی از جمله طراحی و مهندسی معادن، اکتشافات مقدماتی و تفصیلی، استخراج و احداث واحدهای صنعتی و معدنی، وابستگی به اقتصاد نفتی در طول سالیان گذشته، همواره دولت‌ها را علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری بیشتر در این زمینه کرده و از توجه به بخش معدن بازداشته است. این در حالی است که با توسعه فعالیت‌های معدنی و به موازات آن رشد دانش و تکنولوژی در صنایع پایین‌دستی و فزونی ارزش افزوده می‌توانیم شاهد کاهش و قطع وابستگی به نفت باشیم. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص اهمیت بخش معدن در دیدار هیات دولت در سال ۱۳۹۴ می‌فرمایند: «ما معدن را باید جایگزین نفت کنیم، یعنی واقعاً بایستی ما بتوانیم. من سال‌ها پیش در دولت آن وقت گفتم. ما باید کاری بکنیم که هر وقت اراده کردیم، بتوانیم سر چاه‌های نفت خودمان را ببندیم، نه از کمبود مشتری بترسیم، نه از نداشتن بازار و نه از نداشتن پول بهای نفت، باید به اینجا برسیم. خب ما واقعاً بایستی به فکر بیفتیم، برای نفت باید جایگزین قرار داد. یکی از بهترین جایگزین‌ها معادن است.»

بر اساس گزارش‌های مستند و براورد‌های متخصصان این حوزه، کشور ما روی کمربند آهن، روی، سرب، مرمریت، مس و طلا جای گرفته است. تاکنون ۵۵میلیارد تن ذخایر قطعی در ایران شناسایی شده که ارزش آنها بالغ بر ۷۷۰میلیارد دلار پیش‌بینی شده است. درباره جایگاه بخش معدن در اقتصاد ایران تاکنون مطالب زیادی گفته شده اما باید اذعان کرد که فاصله زیادی تا جایگاه اصلی این حوزه وجود دارد.

اگر چنین است چه اقداماتی تاکنون انجام شده و ریشه معدن‌های موجود کجاست؟

مهم‌ترین دلیلی که موجب شده حوزه معدن در کشور سهم قابل توجهی از اقتصاد نداشته باشد، قرار گرفتن این بخش زیر سایه نفت است. از سال ۱۳۳۱ تاکنون هر روز نفتی نفت بر اقتصاد پررنگ‌تر شده است. به هر میزان که درآمد نفتی کشور افزایش یافت، میزان وابستگی کشور به درآمدهای نفتی نیز بیشتر شد، به گونه‌ای که بیش از ۵۰درصد اقتصاد کشور بر پایه درآمدهای نفتی برنامه‌ریزی می‌شود. این سهم نفت در اقتصاد ایران که به سال‌های ۱۳۳۳-۱۳۳۱ بازمی‌گردد، موجب شده است تاکنون هیچ‌گاه شاهد سهم‌گیری عرصه‌هایی چون معدن، کشاورزی و سایر بخش‌ها نباشیم.

از جمله دلایل دیگری که می‌توان به عنوان ضعف‌های رشد فزاینده این حوزه اشاره کرد، نیاز بخش معدن و صنایع معدنی به ورود سرمایه‌های بخش خصوصی است. بخش خصوصی به دلیل ریسک بالای سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های معدنی به ویژه در حوزه اکتشاف، رغبت زیادی برای ورود به این حوزه نداشته است. همچنین این فعالیت‌ها زودبازده نبوده و به دلیل وجود بازارهای موازی و گاه زودبازده و پیچیدگی‌های مسائل اجرایی، بخش‌های خصوصی تمایل کمتری برای ورود و سرمایه‌گذاری به این حوزه دارند.

در کنار این موضوع الزامات سایر نهادهای دولتی، مشکلات موجود در زیرساخت‌های جاده‌ای و ریلی حمل و نقل و انتقال مواد معدنی، عدم‌دسترسی سریع به منابعی از جمله آب و برق و سایلی برخی مدیران ملی و استانی موجب می‌شود تا جذابیت‌های بخش معدنی و صنایع معدنی پیش‌روی سرمایه‌گذار کمرنگ شود و بعضاً از بین برود. در این خصوص باید صدور بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های خلق‌الساعه به ویژه در بخش صادرات و واردات ممنوع شود یا الزام به عبور از یک فرایند

برخی مواقع پروانه بهره‌برداری قبل از شروع عملیات معدنکاری، چندین مرتبه خرید و فروش می‌شود و خود این امر موجب ظهور دلالان در این بخش شده است. قوانین و مقررات شفاف‌تری برای این موضوع باید وضع شود و همچنین نظارت بر حسن اجرای قانون نیز از اهمیت بالایی برخوردار است

عملیات معدنکاری، چندین مرتبه خرید و فروش می‌شود که این امر خود موجب ظهور دلالان در این بخش شده است. قوانین و مقررات شفاف‌تری برای این موضوع باید وضع شود و همچنین نظارت بر حسن اجرای قانون نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. ضعف‌های ذکرشده در قوانین باعث می‌شود سیستم نظارتی نیز نتواند به درستی ایفای نقش کند. همچنین به دلیل نبود سیستم‌های هوشمند، نظارت صحیحی نیز در طول زنجیره معدن وجود ندارد. از طرفی دستگاه‌های نظارتی بر اجرای قانون نیز به درستی نظارت ندارند. همه اینها به دلیل عدم‌شفافیت است. شفافیتی که بخش اعظم آن با اصلاح قوانین و پیاده‌سازی صحیح ایجاد خواهد شد.

ساختار موجود از جمله قوانین چه نقشی دارد و برای بهبود وضع موجود چه باید کرد؟

قانون حرف اول را در بهبود اوضاع صنایع معدنی می‌زند. تمامی ایرادّاتی که پیش‌تر به آن اشاره شد با بالابش قوانین تا حد زیادی مرتفع می‌شود. ایرادات زیادی در قوانین معدنی ما وجود دارد. تازمانی که این ایهامات در قانون وجود داشته باشد، بخش خصوصی به هیچ وجه میل و رغبتی نخواهد داشت در این عرصه حضور پیدا کند و در نتیجه شکوفایی بخش معدن کشور می‌تواند با چالش‌هایی روبه‌رو شود. پیشنهاد این است که تمامی تشکل‌های خصوصی ذی‌نفع درگیر در عرصه معدن با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های کارشناسی در بالابش مقررات به کمک مجلس بیایند، البته این موضوع مطالبه قوه مقننه را می‌طلبد.

دولت فعلی در یک سال گذشته چه عملکردی داشته و آیا قابل قبول بوده است؟

در این دولت اقدامات خوبی در حوزه فعال‌سازی معادن انجام شده است. از جمله بر اساس آمار برای بیش از ۲۵۰معدن، موانع اداری و رفع معارض صورت گرفته و در مجموع حدود ۲۷۰معدن احیا شده است. به عبارتی دولت با حذف امضاهای طلایی کمک خوبی در این زمینه کرده است. همچنین در حوزه اکتشافات نیز توافق‌نامه سه‌جانبه‌ای بین امور معادن وزارت صمت، ایمیدرو و سازمان زمین‌شناسی به منظور آغاز اکتشاف ۴۰۰هزار کیلومتر مربعی صورت گرفت. البته در این بین برخی انتقادات نیز به دولت سیزدهم وارد است، از جمله وضع عوارض صادراتی بر محصولات معدنی در ابتدای سال جاری که باعث کاهش سود شرکت‌های معدنی شد. از دیگر موارد این است که دولت باید به صورت جدی پیگیر حل مشکل ماشین‌آلات در جامعه سهولت در نوسازی و بازسازی باشد تا با افزایش بهره‌وری بخش صنعت سرمایه‌ها به این سمت جلب شود، البته رویکرد دولت در این حوزه استفاده از توان داخلی است که این موضوع یک روحیه و تلاش جهادی برای تسریع در دستیابی به توان لازم برای تولید هر چه سریع‌تر ماشین‌آلات را می‌طلبد.

وابسته کردن قوانین به مسئولیت اجتماعی معادن؛ نوعی فریب برای ساکت کردن افراد نیست؟

مسئولیت اجتماعی در همه بنگاه‌های اقتصادی امری لازم‌الاجراست. شرکت‌ها بدون توجه به اصول توسعه پایدار نمی‌توانند زمان زیادی به حیات اقتصادی خود ادامه دهند. در این زمینه معادن به ویژه معادن شن و ماسه خیلی به این موضوع اهمیت نمی‌دهند. طبق قانون معادن موظفند بخشی از سود خود را بابت صدماتی که به محیط اطراف وارد می‌کنند، هزینه کنند. در موضوع مذکور از آنجا که صدمه و خسارت به صورت شفاف تعریف نشده است، نظارتی هم بر تحقق آن صورت نمی‌گیرد. از طرفی طرح توقعات غیرعملی برخی مسئولان موجب شده است در برخی مناطق تهدیدها و حتی تخریب اموال معدن‌دار توسط مردم بومی منطقه صورت گیرد، البته در این خصوص مجموعه قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیا در هر منطقه‌ای که ورود کرده اقدامات خوبی انجام داده است. احداث و اجرای زیرساخت‌هایی از جمله راه‌های دسترسی و تأمین آب شرب برای روستاهای اطراف معدن، اشتغال‌زایی و به‌کارگیری نیروهای بومی، احداث و تعمیرات ابنیه‌های مسکونی، درمانی، مدرسه و مساجد، توزیع بسته‌های معیشت و انجام امور فرهنگی از جمله اقدامات قرارگاه در این زمینه است.

مشکلات اساسی در حوزه معادن و صنایع معدنی چه عواملی است و چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

برخی موارد قبلاً اشاره شد، اما از دیگر مواردی که می‌توان طرح کرد، ضعف در بازاریابی منطقه‌ای و بین‌المللی است. روش‌های حال حاضر سنتی است و بهبود این امر و ورود به عرصه‌های جدید برای فروش محصولات معدنی نیازمند کسب دانش و صرف هزینه است. البته ماه‌ای این هزینه، ارزش افزوده بالاتری نیز حاصل خواهد شد. دسترسی ایران به آب‌های آزاد در صدور محصولات معدنی از نقاط قوت برای توسعه فعالیت‌های بازاریابی است.

از دیگر موارد عدم‌تناسب پتانسیل‌های معادن کشور با ظرفیت کارخانه‌های فراوری است. از بارزترین آنها می‌توان به صنایع تولید آلومینیوم اشاره کرد. هم‌اکنون ظرفیت‌های کارخانه‌های تولید آلومینیوم بسیار بیشتر از توان تولیدی معادن است و خوراند مواد موجب شده است این کارخانه‌ها با ظرفیت کامل فعالیت نکنند و هزینه‌های بالای تولیدی را متحمل شود، البته چنانچه این موضوع با هدف توسعه فعالیت‌های اکتشافی و افزایش ظرفیت استخراج صورت گرفته باشد، قابل قبول بوده است، لیکن قبل از احداث این واحدهای فرآوری حداقل می‌توان از ذخایر غیرقطعی آن حاصل از مطالعات زمین‌شناسی کسب اطلاعات کرد.

از دیگر چالش‌ها قیمت‌گذاری دستوری مواد معدنی است که موجب تضییع حقوق معدن‌دار می‌شود و استمرار و توسعه فعالیت‌های آن را با چالش جدی مواجه می‌کند. معمولاً نهادهای مسئول با هدف مقابله با موضوع تورم نسبت به این امر اقدام می‌کنند. این موضوع نه تنها موجب تثبیت قیمت نمی‌شود بلکه موجب دورخی شدن قیمت و رونق بازارهای رانت و دلالی می‌شود.

نکته قابل طرح دیگر احیای محیط زیست حین و پس از عملیات معدنکاری است. در کشورهای توسعه‌یافته الزامات زیست‌محیطی از مهم‌ترین عواملی است که معدن‌دار باید نسبت به رعایت مجدانه آن اقدام کند، البته در کشور ما نیز پیگیری پیاده‌سازی و نظارت بر حسن اجرای آن است.

موضوع دیگری که موجب شده است عملیات معدنکاری در برخی مواقع صرفه اقتصادی نداشته باشد، عدم‌استحمال عناصر همراه با ماده معدنی اصلی است که گاه این عناصر از جمله عناصر نادر خاکی است. این عناصر از ارزش اقتصادی بسیار بالایی برخوردار هستند و پس از آنالیز هزینه و درآمد به عنوان محصول جانبی می‌توانند در بخش فرآوری استحمال شوند. به عنوان مثال در معادن مس به عنوان محصول جانبی می‌توان نسبت به استحمال طلا و مولیبدن که ارزش بالای اقتصادی دارند، اقدام کرد.

در پایان چنانچه نکته یا مطلب خاصی است، بفرمایید.

معادن از جمله گنجینه‌های ارزشمندی است که خداوند به انسان‌ها عنایت کرده تا با استخراج و فرآوری مواد اولیه بتوانند نیازهای خود را تأمین کنند. کشور عزیزمان نیز از این گنجینه خدادادی بی‌بهره نبوده و اعداد و آمار خود نشان‌دهنده این مطلب است. وجود حجم ذخایر ارزشمندی از مواد خام همراه با تنوع بالا، ضرورت رشد و توسعه بیشتر در این بخش را نشان می‌دهد. آنچه در افق و نقشه راه معدن باید وجود داشته باشد، همانی است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص جایگزینی این مهم با نفت اشاره فرمودند. دستگاه‌های اجرایی باید نقش بیشتری را در سرمایه‌گذاری بخش اکتشاف صورت دهند و با وضع قوانین و مقررات موجب انگیزه‌بخشی به بخش خصوصی برای ورود به این حوزه شوند. متوسط عمق گمانه‌های اکتشافات در ایران تقریباً ۱۰۰ و در کشورهای توسعه‌یافته در بخش معدن حدود ۹۰۰متر است. تجهیز روزافزون و ارتقای توان ماشین‌آلات و تجهیزات حوزه اکتشاف برای درک درست از پتانسیل‌های معدنی کشور امری ضروری است. در بخش استخراج نیز بهره‌گیری از روش‌های نوین استخراج چه در بخش روباز و چه در بخش زیرزمینی موجب افزایش بهره‌وری خواهد شد. همچنانکه شاهد هوشمندسازی معادن و استفاده از تکنولوژی نسل چهارم در کشورهای توسعه‌یافته هستیم.

از دیگر موضوعات ضروری در بخش صنایع معدنی بهره‌گیری از روش‌های نوین فرآوری مواد معدنی و توسعه بیشتر در بخش علم مواد و متالوژی است. در بسیاری از موارد خام‌فروشی در قالب فروش کنسانتره، تولیدات شمش و ورق صورت می‌گیرد و کشورهای توسعه‌یافته با بهره‌گیری از دانش فنی خود این محصولات را در قالب صنایع پایین‌دستی با ارزش افزوده چندین برابری به کشورها از جمله کشور خودمان صادر می‌کنند. بسا بهره‌گیری از دانش می‌توان خلق ثروت کرد، به ویژه اینکه در بسیاری از موارد ماده معدنی در کشور موجود است. با رشد روزافزون در امر معدن‌داری و ارتقای علم و دانش در کیفی‌سازی محصولات فرآوری، کشورهای تحریم‌کننده جمهوری اسلامی ایران خود از خریداران این محصولات خواهند بود.

در سال ۱۴۰۱ رقم ۴۰هزار میلیارد تومان به عنوان حقوق دولتی در بودجه پیش‌بینی شده است. در حال حاضر بین ۷۰ تا ۸۰درصد حقوق دولتی از معادن بزرگ‌مقیاس و متوسط و ۲۰درصد از معادن کوچک‌مقیاس اخذ می‌شود

ماده۳۳ قانون اصلاح قانون معادن

منع قانونی برای کارکنان صمت

تمامی کارکنان وزارت صنعت، معدن و تجارت و شرکت‌ها و سازمان‌های تابعه آن در زمان اشتغال و تا یک سال بعد از قطع اشتغال، نمی‌توانند به طور مستقیم یا غیرمستقیم در معاملات و امتیازات موضوع این قانون ذی‌سهم یا ذی‌نفع باشند. در صورت تخلف به انفصال دائم از خدمات دولتی و محرومیت از پنج تا ۱۰ سال از هر گونه عقد قرارداد معدنی و اخذ هر گونه مجوز عملیات معدنی محکوم می‌شوند.

طبقه‌بندی مواد معدنی در قانون

■ قانون اصلاح قانون معادن مشتمل بر ۳۵ماده در جلسه علنی روز یک‌شنبه ۲۲آبان ماه۱۳۹۰ مجلس شورای اسلامی تصویب شد و دوم آذرهمان سال به تأیید شورای نگهبان رسید. بر اساس ماده۳ این قانون، مواد معدنی به شرح ذیل طبقه‌بندی شده‌اند:

بخش اول) مواد معدنی طبقه یک:

سنگ آهک، سنگ گچ، شن و ماسه، خاک رس، صدف دریایی، پوکه معدنی، نمک آبی و سنگ مارن، سنگ لاشه ساختمانی و نظایر آنها

بخش دوم) مواد معدنی طبقه دوم:

۱. مواد معدنی آهن، طلا، کرم، قلع، جیوه، سرب، روی، مس، تیتانیم، آنتیموان، مولیبدن، کبالت، تنگستن، کادمیوم و سایر فلزات

۲. نیترات‌ها، فسفات‌ها، بورات‌ها، نمک‌های قلیایی، سولفات‌ها، کربنات‌ها، کلوریت‌ها به استثنای مواد یادشده در طبقه یک و نظایر آنها

۳. میکا، گرافیت، تالک، کائولن، نسوزها، فلدسپات، سنگ و ماسه سیلیسی، پرلیت، دیاتومیت، زئولیت، بوکسیت، خاک سرخ، خاک زرد، خاک‌های صنعتی و نظایر آنها

۴. سنگ‌ها و کانی‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی مانند الماس، زمرد، یاقوت، یشم، فیروزه، انواع عقیق و امثال آنها

۵. انواع سنگ‌های تزئینی و نما

۶. انواع زغال‌سنگ‌ها و شیل‌ها، قیر طبیعی و سنگ آسفالت طبیعی

۷. مواد معدنی قابل استحصال از آب‌ها و نیز گازهای معدنی به استثنای گازهای هیدروکربوری

۸. مواد معدنی موجود در فلات قاره

بخش سوم) مواد معدنی طبقه سوم:

تمامی هیدروکربن‌ها، به استثنای زغال‌سنگ مانند: نفت خام، گاز طبیعی، پلمه سنگ‌های نفتی، ماسه‌های آغشته به نفت و امثال آنها

بخش چهارم) مواد معدنی طبقه چهارم: تمامی مواد پرتوزا اعم از اولیه و ثانویه

طبقه آن دسته از مواد معدنی که در این ماده مشخص نشده یا مورد تردید باشد و نیز طبقه موادی شامل چند ماده از یک طبقه و موادی از طبقه دیگر، بر حسب نوع، اهمیت و ارزش این مواد به پیشنهاد وزارت صنعت، معدن و تجارت و تصویب شورای عالی معادن تعیین می‌شود. همچنین آیین‌نامه اجرایی در موارد اختلاط مواد طبقه یک تا سه با مواد طبقه چهار، نحوه بهره‌برداری و ادامه فعالیت، به پیشنهاد مشترک وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان انرژی اتمی ایران طی سه ماه از تاریخ تصویب این قانون به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

غیرفعال بودن ۵هزار معدن در کشور!

■ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شهریور ۱۴۰۰ در گزارشی با عنوان «اظهارنظر کارشناسی درباره طرح دولت برای فعال‌سازی محدوده‌ها و معادن محبوس و غیرفعال» منتشر کرد که در بخش خلاصه آن آمده بود هدف از تدوین این گزارش، بررسی وضعیت کلی معادن کشور، واکاوی دلایل غیرفعال بودن و محبوس شدن محدوده‌های اکتشافی و معادن و آسیب‌شناسی طرح دولت برای واگذاری محدوده‌ها و معادن در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ است. از مجموع بیش از ۱۱هزار معدن دارای پروانه بهره‌برداری، حدود ۶هزار معدن فعال در کشور وجود دارد. در سال ۱۳۹۸، میزان کل استخراج مواد معدنی از معادن فعال کشور ۴۵۸میلیون تن بوده که معادل ۸۰درصد ظرفیت اسمی استخراج معادن فعال کشور است. سایر معادن دارای پروانه بهره‌برداری (حدود ۵هزار معدن) به دلایل مختلف غیرفعال هستند یا در بدو اشخاص حقیقی و حقوقی و یا هدف فعالیت اقتصادی غیرمولد حبس شده‌اند.

در کنار این موارد، غیراقتصادی شدن فعالیت‌های معدنی در اثر تحولات بازار، عوامل خارج از ید و شرایط فورس ماژور، تحریم‌های بین‌المللی، فقدان زیرساخت‌های مورد نیاز برای فعالیت‌های معدنی، وجود مسائل مربوط به تعارض منافع در فعالیت‌های معدنی و دستگاه‌های اجرایی، غیرشفاف بودن و عدم‌اجرای قوانین و مقررات، عدم‌اجرای ضوابط، معیارهای فنی و استانداردهای اکتشاف، غیرشفاف بودن داده‌ها و اطلاعات معادن کشور، معیوب بودن فرایندهای نظارت بر فعالیت‌های معدنی، حضور پررنگ دولت و سازمان‌های تابعه آن و برخی نهادهای حاکمیتی در پهنه‌های اکتشافی و معادن، ایرادات نظام بررسی صلاحیت فنی و مالی متقاضیان فعالیت معدنی و وضع برخی مقررات غیرکارشناسی در خصوص صادرات مواد معدنی از جمله دلایل غیرفعال شدن یا محبوس شدن معادن کشور است. در تاریخ ۲۲ مهرماه ۱۳۹۹ دستورالعملی به شماره ۶۰/۱۸/۳۰۸۷۶ تحت عنوان «ابطال وحدت رویه در فعال‌سازی معادن و محدوده‌های معدنی غیرفعال» توسط وزیر صنعت، معدن و تجارت به رؤسای سازمان‌های صنعت، معدن و تجارت استان‌ها ابلاغ شد. بررسی دستورالعمل ابلاغ‌شده از سوی وزیر صنعت، معدن و تجارت به منظور فعال‌سازی معادن و جلوگیری از حبس محدوده‌های معدنی و برداشتن حقیقی و حقوقی مشخص نشده عزم و اراده وزارت صنعت، معدن و تجارت برای حل چالش محبوس شدن و غیرفعال شدن معادن کشور است اما دلایل محبوس شدن یا غیرفعال شدن محدوده‌های اکتشافی و معادن کشور متعدد است. این دستورالعمل می‌تواند در مدت‌زمان معینی در کلی مشخص کرده است و جزئیات مربوط به فرایندهای ذکرشده در آیین‌نامه اجرایی قانون معادن مصوب ۱۳۹۲ هیئت وزیران آمده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد مجری قانون اختیارات وسیعی در خصوص صدور، تمدید یا ابطال مجوزهای معدنی صادرشده برای اشخاص حقیقی و حقوقی دارد و این یکی از دلایل عمده «محبوس‌شدن محدوده‌های اکتشافی و معادن در بد اشخاص حقیقی و حقوقی» است.

پرداختی‌های الزامی دولت از درآمدهای معدنی

■ ماده۱۴: دارنده پروانه بهره‌برداری باید درصدی از بهای ماده معدنی موضوع پروانه را به نرخ روز در سر معدن به صورت استخراج شده یا کانه‌آرایی شده یا فرآوری شده در چارچوب بودجه مصوب به تشخیص وزارت صنعت، معدن و تجارت به عنوان حقوق دولتی به وزارت صنعت، معدن و تجارت پرداخت کند. ضوابط تعیین زمان و میزان درصد یادشده با توجه به عوامل مؤثری همچون محل و موقعیت معدن، شرایط و موقعیت منطقه، میزان و نوع کانه‌آرایی، وضعیت ذخیره معدنی، روش استخراج، تعهدات و سود ترجیحی بهره‌بردار در آیین‌نامه اجرایی این قانون مشخص می‌شود. درآمدهای حاصل از اجرای این ماده به حساب خزانه‌داری کل کشور منظور می‌شود.

تبصره۱: مبنای قیمت پایه ماده معدنی به منظور تعیین حقوق دولتی در ماده معدنی که از طریق مزایده موضوع ماده ۱۰ این قانون واگذار می‌شود، در آیین‌نامه اجرایی تعیین می‌شود.

تبصره۲: درصد یادشده برای میزان ماده معدنی کانه‌آرایی‌شده یا فرآوری‌شده فقط برای دارندگان پروانه بهره‌برداری معدنی که اقدام به عملیات کانه‌آرایی یا فرآوری ماده معدنی می‌کنند، تعیین می‌شود. در غیر این صورت بهای ماده معدنی مستخرجه در سر معدن برای تعیین درصد مذکور ملاک است.

تبصره۳: حقوق دولتی برای دارندگان اجازه برداشت، میانگین حقوق دولتی معادن مجاور محل برداشت است. بررسی‌های آزمایشگاهی و کاربردی تا میزان یک تن از پرداخت حقوق یادشده معاف است.

تبصره۴: دولت مکلف است درآمد حاصل از اجرای این ماده را همه ساله در بودجه سالانه منظور کند تا حداقل ۵درصد آن در چارچوب قوانین و مقررات مالی کشور و در راستای اجرای بهینه تکالیف و مأموریت‌های توسعه بخش معدن و صنایع معدنی کشور توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت هزینه شود.

تبصره۵: بهره‌برداران معادنی که در جهت بهره‌برداری بهینه و صیانت از ذخایر معدنی، ارتقای بهره‌وری و تحقیق و توسعه و اکتشاف و حفظ محیط زیست در معدن مربوط اقدام کنند، با تأیید شورای عالی معادن از پرداخت حداکثر ۲۰درصد حقوق دولتی معاف هستند.

تبصره۶: دولت مکلف است ۱۵درصد از حقوق دولتی وصولی را به اعتبارات همان استان اضافه کند، به طوری که تمام اعتبار یادشده جهت ایجاد زیرساخت و رفاه و توسعه شهرستان یا اولویت‌بخشی که معدن در آن واقع شده است، اختصاص یابد.

تبصره۷: میزان استخراج مندرج در پروانه بنا به درخواست بهره‌بردار و تأیید وزارت صنعت، معدن و تجارت قابل افزایش یا کاهش است. حقوق دولتی بر اساس آخرین اصلاح